

Steeds meer mensen slaan op de vlucht voor oorlogen en natuurrampen. In Jordanië, Libanon, Bangladesh, Congo en Uganda doet Wageningen onderzoek naar de achtergronden van migratie en de opvang van vluchtelingen. Ook wordt geprobeerd hun levensomstandigheden én die van de lokale bevolking te verbeteren.

TEKST ALEXANDRA BRANDERHORST FOTO BRAM JANSEN

Zorgen voor

ontheemden

Wat me iedere keer weer opvalt, is het contrast tussen vluchtelingenkampen en de omgeving eromheen. Vluchtelingen komen vaak terecht in gebieden waar de bevolking het ook moeilijk heeft. In de kampen is voedsel, er zijn ziekenhuizen en scholen en het is er soms ook veiliger', vertelt Bram Jansen, onderzoeker bij de Wageningse leerstoelgroep Sociologie van Ontwikkeling en Verandering. Hij is gespecialiseerd in vluchtelingen en migratie en bezoekt regelmatig vluchtelingenkampen. Deze zomer was hij in Zaatari, een groot kamp voor Syrische vluchtelingen in Jordanië. Voor zijn

Het is de hoogste tijd dat de Wageningse kennis wordt aangewend voor migratievraagstukken

promotie in Wageningen (2004-2011) verbleef hij twee jaar in Kakuma, een vluchtelingenkamp in Noord-Kenia dat mensen opvangt uit onder meer Zuid-Sudan, Ethiopië, Somalië, Congo en Uganda. 'In Noord-Kenia leven veel mensen in armoede, verduren ze terugkerende voedseltekorten en hebben ze te maken met veedieven die grof geweld gebruiken', schetst Jansen. 'De vluchtelingen in Kakuma krijgen bescherming, zorg en onderwijs. Er zijn voorzieningen zoals een brailleschool, rolstoelbasketbal, een safehouse voor vrouwen. Natuurlijk verblijft niemand voor zijn lol in een vluchtelingenkamp. Maar soms trekken gezinnen uit de omgeving naar dit kamp, zodat hun kinderen naar school kunnen.'

BLOEMPERKJE IN DE WOESTIJN

Jansen is vooral geïnteresseerd in de ontwikkeling die een vluchtelingenkamp doormaakt. Er komen naar verloop van tijd winkeltjes, wegen, scholen, ziekenhuizen, sportvelden en soms zelfs universiteiten. Er ontstaan machtsrelaties, vormen van rechtspraak en een eigen jeugdcultuur, somt Jansen op. 'In Kakuma, dat al meer dan 25 jaar bestaat, is een tweede generatie geboren. Het kamp was bedoeld als noodvoorziening, maar blijkt toch niet zo tijdelijk te zijn. Mensen bouwen er een leven op.' Ter illustratie vertelt hij over een vluchteling die in

Zuid-Sudan heeft gevochten. 'In Kakuma werd hij docent Engels en verdiende een heel laag loon met lesgeven op één van de vier middelbare scholen. Hij had een vrouw, een kind en twee poezen en besproeide dagelijks zijn tuintje, een klein bloemperkje in de woestijn. De tijdelijkheid was voor hem genormaliseerd.'

Voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, die samen met de gemeente Amsterdam actief is in Zaatari, werkt Jansen aan een evaluatie van hun projecten in vluchtelingenkampen, zoals de ontwikkeling van de publieke ruimte met bijvoorbeeld een park en een groene wandelroute. 'Publieke ruimte zou beter gepland kunnen worden om tegemoet te komen aan de levens die mensen leiden in normaliserende kampen. Hulporganisaties zien dat vaak als luxe, naast noodzakelijke voorzieningen als voedsel, water en medische zorg. Maar een park is niet alleen een groene plek waar mensen elkaar ontmoeten en waar nieuwe initiatieven ontstaan, het biedt bijvoorbeeld ook mogelijkheden voor de opvang en opslag van water met het oog op droogte en overstromingen. Hulp in de vorm van stedelijke planning draagt dan niet alleen bij aan de ontwikkeling van het kamp, maar ook aan die van de regio.'

OVERBELASTE OPVANGREGIO'S

Volgens schattingen van de UNHCR zijn er in 2018 meer dan 68 miljoen mensen ontheemd door gewapende conflicten of natuurrampen. Het gaat zowel om intern ontwortelden als om vluchtelingen die naar het buitenland zijn getrokken. Maar liefst 85 procent van al deze vluchtelingen wordt in ontwikkelingslanden opgevangen. 'Veel opvangregio's raken overbelast', zegt Marian Stuijver, programmaleider Metropolitan Solutions bij Wageningen Environmental Research. 'Er is niet genoeg voedsel en niet voldoende gevarieerd voedsel, te weinig werk, en water en brandhout zijn schaars. Er is milieuschade, natuurlijke hulpbronnen raken uitgeput en er zijn bijvoorbeeld geen afvalsystemen.'

Het is de hoogste tijd dat de Wageningse kennis wordt aangewend voor migratievraagstukken, meent Stuijver. 'Het is een van de grootste problemen van onze tijd. De urgentie groeit en daarmee ook de politieke druk in Westerse landen om te helpen om opvang in de regio mogelijk te maken.' Stuijver nam in 2017 het initiatief om jaarlijks de bijeenkomst Changing Routes te organiseren. Wetenschappers, beleidsmakers en mensen van hulporganisaties kunnen tijdens deze dag de ontwikkelingen rondom migratiestromen bespreken, en plannen en nieuwe samenwerkingen smeden. 'We hopen de mechanismen die migratie veroorzaken te ontrafelen',

FOTO WUR/CAROLINE VAN DER SALM

Een van de vier demonstratiekassen voor tomatenteelt in de Libanese Bekaa Vallei. De kassen besparen water en creëren werk voor lokale boeren en Syrische vluchtelingen.

aldus Stuiwer. Omdat er veel geld met de hulp aan vluchtelingen is gemoeid – de overheid en andere organisaties pompen er vaak miljoenen euro's in – is het in ieders belang dat projecten echt impact hebben, benadrukt ze. Stuiwer werkt aan een brede onderzoekagenda rondom vluchtelingen en migratie en aan verscheidene projecten, zoals de ontwikkeling van een duurzame campus voor Jordaniërs én Syrische vluchtelingen in Jordanië (zie kader).

In diezelfde regio is Wageningen betrokken bij projecten rond watermanagement en tuinbouw. Afgelopen voorjaar zijn er met geld van het ministerie van Buitenlandse Zaken vier demonstratiekassen voor tomatenteelt gebouwd in de Libanese Bekaa Vallei, met het doel om water te besparen en werk voor vluchtelingen te creëren.

HELPEN BIJ DE OOGST

De glastuinbouwexperts van Wageningen University & Research ontwikkelden er *low tech* kassen waardoor lokale boeren met minder water toekunnen. Zo'n vijftien enthousiaste boeren zijn betrokken bij het project en in de demonstratiekassen maken ook hun collega's kennis met de nieuwe methoden. 'Het is de bedoeling dat deze boeren vluchtelingen inhuren om hen te helpen bij de oogst', vertelt teamleider >

CAMPUS IN JORDANIË

GreenfieldCities wil in 2019 een duurzame campus bouwen in de stad Mafrak, vlakbij het vluchtelingenkamp Zaatari, in Jordanië. Deze campus zal banen, huisvesting en opleidingen in bijvoorbeeld ICT en landbouw bieden aan zo'n 1500 Jordaniërs en Syriërs. Begin 2017 doneerden de Wageningen Ambassadors 30 duizend euro voor de voorbereidingsfase. Inmiddels voert GreenfieldCities met hulp van Wageningen een haalbaarheidsstudie uit, betaald door het ministerie van Buitenlandse Zaken. 'De lokale overheden reageren welwillend en vastgoedinvesteerders in Jordanië willen gebouwen neerzetten op de campus. Ook Nederlandse bedrijven tonen interesse', zegt Joris Benninga, de oprichter van GreenfieldCities. 'De ondersteuning van Wageningen University & Research heeft zeker geholpen. Daardoor zag ook de Nederlandse overheid ons als een serieuze partij.' In de toekomst kunnen Wageningse onderzoekers helpen om een landbouwcoöperatie en trainingen voor boeren te ontwikkelen en het project te monitoren en evalueren, verwacht Benninga.

FOTO ALAMY

Het vluchtelingenkamp Za'atari in Jordanië heeft zich ontwikkeld tot stad met winkeltjes, wegen, scholen, sportvelden en ziekenhuizen.

Caroline van der Salm. Ook In Jordanië is zij actief bij een soortgelijk project: middelgrote tuinders in de Jordaanvallei investeren zelf in iets geavanceerdere mid tech kassen. De helft van de kosten wordt vergoed onder voorwaarde dat de tuinders werk bieden aan vluchtelingen. Het project gaat zeshonderd banen opleveren, waarvan twee derde voor Syrische vluchtelingen.

Daarnaast werkt Wageningen samen met hulporganisatie ZOA aan de oprichting van twee opleidingscentra voor de bloementeel, voor Syrische vluchtelingen in Jordanië. Dit project wordt gefinancierd door Australië. 'De trainingen zullen zich vooral richten op vrouwelijke vluchtelingen en vluchtelingen met een handicap om hun kansen op werk te vergroten', vertelt Van der Salm. Haar team geeft advies over de opzet van de centra.

MUSKIETENNET EN MATRAS

Duizenden kilometers verderop, in de Democratische Republiek Congo, bestudeert de Wageningse ontwikkelingseconoom Maarten Voors of hulp ook daadwerkelijk werkt. In dit geval elementaire noodhulp voor de mensen die in het oosten van het land op de vlucht slaan voor het geweld van rebelligroepen. Meestal vinden deze vluchtelingen onderdak bij familie, vrienden of onbekenden in dorpen één of twee dagen lopen verderop, vertelt Voors. Ze hebben alles achter moeten laten en hun gastfamilies zijn vaak ook erg arm. Daarom verstrekken de Verenigde Naties bonnen aan de armste vluchtelingen, waarmee ze op een speciale markt spullen als een muskietennet, matras, emmer en zeep kunnen aanschaffen. Ook de armste 10 procent van de dorpsbewoners krijgt deze vouchers.

'Wij onderzoeken de impact van deze noodhulp', aldus Voors. 'Dat is superrelevant, het gaat immers om miljoenen mensen per jaar. De non-profitorganisatie International Initiative for Impact Evaluation financiert het veldexperiment. Willekeurig krijgen zeventig mensen de extra hulp en zeventig anderen die net zo arm zijn, krijgen die niet. Een mobiel onderzoeksteam bevraagt en onderzoekt beide groepen direct en zes weken later nog eens. Daarbij wordt gekeken naar mentale en fysieke gezondheid en sociale inbedding. 'Je kunt je bijvoorbeeld afvragen of er door de spullen conflicten ontstaan, of dat mensen ze juist gaan delen', verduidelijkt Voors.

Inmiddels is dit onderzoek in een jaar tijd in 31 dorpen gedaan. Uit de voorlopige resultaten blijkt dat de gezondheid van de mensen die de spullen ontvingen

‘Mensen bouwen een leven op in het vluchtelingenkamp’

niet beter is en de kindersterfte niet is afgenomen. ‘Wellicht zijn zes weken te kort om daar veranderingen in te zien’, aldus Voors. Wel zorgt de noodhulp ervoor dat de ontvangers iets meer te eten hebben. ‘Dat kan komen doordat ze meer van hun budget aan voedsel kunnen besteden’, verklaart Voors. ‘Ook lijkt het erop dat de noodhulp positief uitpakt voor de sociale integratie. Maar het sterkste gunstige effect geldt de mentale stabiliteit en veerkracht van de mensen die de hulp hebben ontvangen.’

KLIMAATMIGRATIE

Niet alleen oorlogen en geweld, zoals in de Democratische Republiek Congo, brengen mensen op de been. Volgens het Internal Disaster Monitoring Centre (IDMC) kwamen er in het jaar 2017 bijna 11,8 miljoen nieuwe ontheemden bij door conflicten en geweld, en bijna 18,8 miljoen door natuurrampen. Ingrid Boas van de Wageningse leerstoelgroep Milieubeleid bestudeert de wisselwerking tussen migratie en klimaatverandering. ‘De meeste studies laten zien dat klimaatverandering geen primaire drijfveer is voor mensen om massaal ver weg te trekken, en dat klimaatmigratie vooral lokaal is’, vertelt Boas. In 2016 ontving ze van NWO een Veni-beurs voor haar onderzoek naar klimaatmigratie en de invloed van moderne communicatietechnologie. In 2017 verbleef Boas vijf maanden in Bangladesh, dat lijdt onder zeespiegelstijging en overstromingen veroorzaakt door cyclonen, die in hevigheid lijken toe te nemen. Ze sprak met bewoners van getroffen gebieden over hun keuzes om te blijven of te vertrekken en bracht hun vlucht- en migratieroutes in kaart.

Als na een cycloon het gevaar geweken is, keren mensen meestal terug en bouwen hun huizen weer op, vertelt ze. ‘Of mensen wegtrekken hangt af van hun sociale netwerken, hoeveel geld en middelen ze hebben en andere factoren zoals milieuproblematiek en politieke vraagstukken. Veel hangt af van de lokale overheid. Verdwijnt bijvoorbeeld het geld om dijken te repareren of komt er daadwerkelijk een betere dijk?’ Wanneer de overstromingen leiden tot verzilting en erosie, zijn de bewoners soms gedwongen om te vertrekken. Boas: ‘Veel mensen verhuizen dan stukje bij beetje verder weg van de kust, soms enkele meters per keer. Anderen trekken juist naar een ander eiland of een nabijgelegen stad.’ Moderne telecommunicatie speelt daar een rol bij. ‘Via hun mobieltje vragen ze familie of bekenden die al in de stad wonen om uit te kijken naar onderdak of werk.’

Wageningse onderzoekers willen een breder begrip krijgen van de beweegredenen van mensen om uiteindelijk hun biezen te pakken. ‘Als in een gebied ecosystemen veranderen of als er te weinig water of voedsel is, kunnen crises ontstaan, conflicten verergeren, of trekken mensen weg’, legt Bertram de Rooij van Wageningen Environmental Research uit.

Om de ontwikkeling van vluchtelingenstromen beter te kunnen voorspellen en mogelijk ook te beïnvloeden, gaan hij en zijn collega’s in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit een nieuwe methodiek ontwikkelen. Ze gaan kijken hoe ze data over conflicten, klimaat, water en natuurlijke hulpbronnen kunnen verbinden met bestaande economische en agrarische modellen voor oogstvoorspellingen, voedselzekerheid, productie en handel. ‘Als we de wisselwerking tussen de verschillende factoren beter begrijpen, kunnen overheden en instanties als de Verenigde Naties effectiever interveniëren in gebieden die onder druk staan. Dan kun je er bijvoorbeeld voor zorgen dat mensen naar van tevoren aangewezen en voorbereide plekken gaan. En misschien kun je soms zelfs voorkomen dat mensen wegtrekken.’ ■

www.wur.nl/migratie

TUINEN AANLEGGEN IN UGANDA

Uganda vangt meer dan een miljoen vluchtelingen uit buurlanden op. In de West-Nijlregio in het noorden gaat het vooral om mensen uit Zuid-Sudan, maar ook uit Congo. Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken wil de mensen helpen door hun te leren hoe ze voor gevarieerder voedsel en een hoger inkomen kunnen zorgen. Wageningen is betrokken bij dit project, dat waarschijnlijk dit najaar van start gaat. ‘De vluchtelingen worden grotendeels opgenomen in bestaande dorpen. De lokale gemeenschappen zijn ook arm en hebben net zo goed ondersteuning nodig, en we willen geen spanning creëren tussen de vluchtelingen en de dorpsbewoners. Daarom richt het project zich op de vluchtelingen én de ontvangende lokale bevolking’, vertelt Katherine Pittore, adviseur Food and Nutrition Security bij het Wageningen Centre for Development Innovation. De deelnemers leren tuinen aan te leggen waarin ze hun eigen groenten en zelfs sierplanten kunnen verbouwen. Hun families kunnen daardoor gevarieerder eten en ook een deel van de oogst verkopen. ‘De vluchtelingen worden op deze manier toegerust voor een langer verblijf. En mochten ze teruggaan naar hun land, dan nemen ze de nieuwe vaardigheden mee’, aldus Pittore.